

МАЙБУТНЯ ПОДІЯ У ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ ВИРАЖЕННІ (УКРАЇНСЬКА, ПЕРСЬКА, ЯПОНСЬКА МОВИ: ПОШУК СПІЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ)

Забуранна О.В.

Львівський національний університет ім.І.Франка

У фразеологічному континуумі неможливо знайти значення, яке би характеризувало абстрактний час, було би позбавлене людської присутності. Значення фразеологічних одиниць належить до сфери інтенсійної семантики, прямо залежної від прагматичної установки. Поняття суб'єкта, що утвердилося у методиці аналізу фразеологічного значення як “відчуття- відношення” [Телія 1996: 213], коли суб'єкт при вказівці на денотат виражає ще емотивне, експресивне чи оцінне відношення, потребує вивчення також як мислення- відношення.

Фразеологічне значення формується на основі реляції “людина – означуване”. У експлікованому вигляді дане відношення міститься в образ (перцептивній ситуації), коли абстрактні поняття подаються через олюднені ситуації, найчастіше через дії людини або її фізичне сприйняття: *рукою подати*,

där chänd qädäm – за два кроки “близько”; där yek cheshm zädän – в миг ока- 瞬

間に /matataku ma ni/ “моментально” та ін. Поряд із тим у фразеології зустрічаються і інші способи концептуалізації. Це може бути афективна вольова асоціація [Снітко 1993:44], напр., *хоч трісни* – “чогось неможливо зробити, хоча людина докладає усіх зусиль”. Спосіб концептуалізації може зумовлюватися відчуттям номінатора щодо певної ситуації, котра не піддається абстрагуванню.

Отже, суб'єктивність сприйняття, емотивне ставлення, оцінка, прагматична ціль мають не тільки прагматичний мовленнєвий статус, але включаються у комунікативний задум, який оформлює мовне поняття.

Вивчення таких факторів концептуалізації у фразеологічних одиницях зі значенням майбутньої події виявляє їх поділ на три чіткі підгрупи: дуже близьке майбутнє (“незабаром”); віддалене майбутнє (“невідомо-коли”); безсумнівне (“колись-таки”). Розглянемо, які саме спільні смисли зумовлюють такий поділ та вміст національно-специфічних рис у межах кожної підгрупи.

Близьке майбутнє Його значення виникає при апеляції до теперішнього: у образі міститься вказівка на те, що майбутня подія мовби входить у особисту сферу суб'єкта. Така вказівка дозволяє об'єднати у одну підгрупу фразеологічні одиниці зі спільним значенням “незабаром”. Найчисленніше представлена модель, при якій подія мовби насувається на нерухомого

спостерігача: [visiti] na nosi; [目と]鼻[の]先のこと/ に近づく / [me to] hana [no] saki no koto/ ni chikazuku/ (щось наближається до носа [очей]); 目捷の間に迫る /mokushou no kan ni semaru/ (щось наближається до повік); 眉[尻]に火がつく /mayu [shiri] ni hi ga tsuku/ (підпалена брова (зад)). При цьому конструюється майбутнє, у зв'язку з яким людина повинна відкоригувати свою поведінку: 都市のごみ処理や公害はまさに 尻に火がついている 問題と言えよう /toshi no gomi shori ya kougai ha masa ni shiri hi ga tsuite iru mondai to ieyou /— можемо сказати, що проблема сміття та забруднення довкілля є справою, що не терпить зволікання (букв. такою, ніби підпалили зад) [成語林:552].

Можемо ствердити, що у фразеологічних одиницях, які апелюють до соматизмів, майбутня подія оцінюється як “заблизька”, отже, загрозна.

Винятком є лише [目と]鼻[の]先のこと/ に近づく / [me to] hana [no] saki no koto/ ni chikazuku/, яка може позначати і позитивні події: 完成が 鼻先に近づく /kansei ga hanasaki ni chikazuku/— завершення вже на носі. Однак інші проаналізовані фразеологічні одиниці окреслюють негативні майбутні події.

Якщо ж майбутня подія не є “заблизько”, то майбутнє постає бажаним, а наближення події концептуалізується як рух до неї. Це, наприклад, *не за горами*: *не за горами наша перемога* при ненормативності *?*не за горами наша поразка*. Уважаємо, що при семантичному аналізі ФО, необхідно звертатися до досвідних асоціацій, щоби при позірній близькості значень, виявити фундаментальні відмінності у значенні.

Як бачимо, у японській фразеологічній картині світу, майбутній невідкладний реалізується за допомогою чотирьох соматизмів (鼻;眉;尻;目), в українській ФКС – одного (ніс). Поряд із соматичною в українській виявлена також модель переміщення.

У перській мові відсутній еквівалент до *на носі*; 鼻の先のこと та ін. Просторове конструювання зі статичним досвідчувачем присутнє у *dār (be) in*

näzdikha (у цих околицях). Також окреслює майбутнє, що вплине певним чином на суб'єкта: *be in näzdikha zemestan mishäväd vä häme ja ra bärf migiräd* – на носі зима, і все вкриє сніг.

Наступні фразеологічні одиниці подають майбутню подію екзистенційно, через очікування. Присутні однаковою мірою у трьох мовах: *з дня на день*; *sa'ät (ta) sa'ät* (з години на годину); *emruz vä färdä*—今日か明日か /*kyou ka asu ka*/ (сьогодні, найдалі завтра). Їх значенням є “у найближчий час”, у котрому міститься прагматичний смисл “майбутня подія – неминуча (бажана або така, якої слід побоюватися)”: *män 'omr-äm ra kärde-äm. emruz vä färdä räftäni hästäm*- я вже завершив своє життя. Сьогодні- завтра мені відходити (*atäsh äz ätäsh [Nejäfi:84]*)(неминуча); *він виглядав своїх з години на годину, з дня на день* (Тютюнник [ФС, Т.І:178]) (бажана); *ご返事を 今日か明日かと待っておりました / gohenji wo kyou ka asu ka to matte orimasu/* – очікую на Ваш лист із нетерпінням (букв. із дня на день [成語林:295] (бажана); *今日か明日か*という状態にいちっている /*kyuujuusai ni naru sobo ga kyou ni yowari, kyou ka asu ka to iu joutai ni ichitte iru/-* бабуся, якій виповнюється 90 років раптово ослабла і зараз в такому стані, що сьогодні – завтра відійде [成語林:295](неминуча).

Тільки бажаною майбутня подія постає у тих фразеологічних одиницях, у котрих вона виражається через поняття швидкості настання події. Модель виявлено у перській та японській фразеології: *be zudi-ye zud* (букв. зі швидкістю швидкого); [*be*] *hämin zudiha* (із усією швидкістю); *早々と /hayabaya to/* (швидко-швидко). Напр., *madär-etän räfte säfär. Qässe naxorid, hämin zudiha miyayäd* – ваша мама поїхала в подорож, але не журіться- вона повернеться незабаром (*chäshmhä-ye män [Nejäfi:828]*); *早々と 到着する /hayabaya to tochaku suru/* – з хвилини на хвилину прибудемо. Ще одним вагомим обмеженням на контекст є смисл “це настане швидше, ніж гадає 3-я особа”.

Інакшою постає подія у моделі в якій активний рухомий суб'єкт, наближаючись до майбутньої події, мовби вступає у неї, переходить із

немаркованого простору у маркований, символом якого є *poriz*. Дана модель пристосована для передачі значущих позитивних подій. Відповідники наявні в усіх досліджуваних мовах: *där shorof-e / ästäne-ye* – 戸口に /toguchi ni/, 入り

口に /iriguchi ni/ – [бути,стояти] на порозі. Концептуалізована майбутня подія постає перед мовцем значною, довготривалою, після котрої може мінятися статус суб'єкта: *felestin där ästäne-ye peyambäri-ye hezrät-e*

Isä—Палестина на порозі посланництва Ісуса; 90年代の入り口に立つ

/kyūjūunendai no iriguchi ni tatsu/ – стояти на порозі 90-х років. Значущість події зумовлює незначну участь суб'єкта: ненормативно *?бути на порозі злочину – *?*där shorof-e / ästäne-ye jorm-* *?犯罪の戸口に.

Майбутнє віддалене Зіставлювані мови виразно ілюструють положення що не пережите людиною, не існує для неї. Прив'язка віддаленої у часі події зумовлює перехід у фактичне заперечення можливості здійснення події, сумнівну здійсненість. Ірреальність як результат семантичних перетворень виникає таким чином: агенс очікує на здійснення події, котра не здійсниться з точки зору концептуалізатора. Проте категоричність у запереченні події є різною. В одному випадку мовець не може запевнити у хоча би приблизній локалізації майбутньої події. У другому випадку він є більш категоричним: “ніколи”. Фразеологічними одиницями, які тяжіють до першої підгрупи є

väqt-e gol-e nei (коли зацвіте очерет); *коли рак на горі свисне*; 紺屋の明後日

/kon'ya no asatte/ (“післязавтра” фарбувальника); 鍛冶屋の四五日 /kajiya no

shigonichi/ (“4-5 днів” коваля); *palan-e xär-e däjjäl* (сідло осла антипророка);

жди кум пирогів – посіяла пшеницю. Окреслюють справу, стан, здійснення

яких є бажане для мовця, але не настає через те, що інший не дотримує слова,

із здійсненням чогось зволікає дуже довго: 紺屋の明後日 ...と合点して

/kon'ya no asatte ... to gaten shite/- треба розуміти, що це є (букв.) післязавтра

фарбувальника; [porsidäm]: -kei? Goft: *väqt-e gol-e nei/ Vä xändid* – Я запитав:

-Коли? Він усміхнувся: -Як рак на горі свисне (tuti [Nejafi:1463]).

Наступні фразеологічні одиниці володіють вужчим семантичним потенціалом, окреслюючи тільки майбутнє нездійсненне (“ніколи”): *väqti do ta yekshämbe yeki shäväd* (коли дві п'ятниці зійдуться); *ta zohur-e xär-e däjal* (до появи осла антипророка або Лжемагді); *як у спасівку соловейко заспіває; як*

виросте трава на помості; як на долоні волосся виросте; як бабак свисне; 百年

河清を待つ /hyakunen kasei wo matsu/ (чекати, коли води Жовтої ріки стануть блакитними). В українській та перській фразеологічних картинах світу виявлено фразеологічні одиниці, побудовані на однакових образах: *mägär posht-e gosh-ät ra bebini / didi – побачити, як свою потилицю [вуха]: härche qased bäraye [avärdän-e] ruznäme pish-e seid mortäza ferestädänd, ägär posht-e gosh-ätan ra didid ruznäme ra didänd-* скільки не посиляли післанця, щоби приніс газету до Сеїда Мортази, то хіба вже свою потилицю побачите, як вони ту газету отримують (velengari [Nejäfi:255]); Дядько, було, вже зовсім відписав нам свою левадку, а після цього побачиш її, як власні вуха (Панч [ФС, Т.І:163]).

Безсумнівне майбутнє Упевненість концептуалізатора у здійсненні певної події, настанні певного стану зміщує основний акцент у фразеологічному значенні у бік майбутнього категоричного: “що-н. неодмінно настане”. Виходячи з аналізу матеріалу, можемо констатувати, що у фразеологічній картині світу значущим для концептуалізації є те, чи мовець упевнений у настанні сприятливої, чи несприятливої події. Означення тільки майбутнього бажаного стану характерне для *буде і на нашій вулиці свято; to ham yek tonbän-e qermez pish-e hoda dari* (у Бога є і для тебе червоні штани); 待

てば海路の日和あり /mateba kairo no hi ari/ (якщо чекати, то на морі буде спокій). Вживаючи дані фразеологічні одиниці, мовець емоційно солідаризується із слухачем. У японській фразеологічній одиниці у значенні міститься заклик терпляче очікувати: ”якщо терпляче чекати, то зможеш досягти бажаного”. Перський відповідник часто наводять на втіху бідним і хворим.

Майбутня негативна подія є більш незбійною. По-перше, фразеологічні одиниці на позначення лише негативних подій мають лакунізований характер. У перській фразеологічній картині світу це *jade-ye dozd z/äde ta chehel ruz imän äst* (букв. дорога, пограбована злодіями, безпечна до сорока днів): “щось неприємне знову настане”. Асоціюється із ситуаціями, які повторяться частково із вини агенса: хвороба, примирення з хлопцем, з котрим тимчасово дівчина посварена і т.п. У японській – майбутня негативна подія стосується третьої особи, котра занадто гордо себе тримає, котрій протиставляється суб’єкт- мовець *おごる平家久しからず /ogoru heike hisashikarazu/ /おごれるも*

の久しからず /ogoreru mono hisashikarazu/ (слава знатного дому Тайра/ гордовитої людини не триватиме довго). Їх значенням є “свавільній людині не завжди буде добре поводитися”. Ще одна фразеологічна одиниця 一雨ありそ
う /hitoame arisou/ (видається, що буде дощ) має значення “трапиться щось неприємне”. Однак у неї вузьке коло контекстів, стосується переважно сфери бізнесу: 最近の経済界の動向は、近いうちに 一雨ありそうな 気配だ /saikin no keizaikai no doukou ha, chikai uchi ni hitoame arisouna kihai da/ – останнім часом тенденції у економіці не дуже.. на ринку незабаром будуть неприємні зміни [成語林:947].

На відміну від фразеологічних картин світу перської та японської мови, в українській не виявлено фразеологічних одиниць, котрі позначають лише майбутні безсумнівні негативні події. Натомість *чи (як не) тепер чи (то) в четвер* є амбівалентною щодо оцінки події. Дана фразеологічна одиниця є модальною рамкою до висловлювання мовця “мовець впевнений, що...”: *Хоч – як там кажуть – не тепер, а в четвер, хоч через год, тільки вже не пройде тобі даром* (Квітка- Основ’яненко [ФС, Т.ІІ:879]); *Я не знаю, чи так тебе любить Роман, але знаю: чи тепер, чи в четвер він злиднями зав’яже тобі життя* (Стельмах [ФС, Т.ІІ:879]).

Амбівалентними щодо оцінки майбутньої події є відповідники, присутні у трьох мовах: *dir- ya- zud – рано чи пізно/ раніше чи пізніше – 遅かれ早かれ /osokare hayakare/* зі значенням “щось обов’язково відбудеться, трапиться”. На перший план виходить упевненість мовця, а сама часова локалізація пригашується, набуваючи значення “невідомо коли, ймовірно, що дуже нескоро”: 結局彼が仕組んだたくらみだと言うことは、遅かれ早かれ 明らかになるだろう /kekkyoku kare ga shikunda takurami da to iu koto ha, osokare hayakare akiraka ni naru darou/ – рано чи пізно стане ясно, що це він виплекав ту інтригу [成語林:166]; *dir- ya- zud in shähs o shekl-e nazänin hak xahäd gäsht vä hak-äsh qobär– рано чи пізно ця незрівняна (красуня) стане землею, а земля – пилом* (Сааді).

Основні принципи фразеологічної концептуалізації майбутньої події є, якщо не універсальними, то спільними для картин світу і неблизькоспоріднених, і неспоріднених мов. Базовою опозицією для поняття майбутньої події є часова віддаленість від моменту мовлення.

Близька у часі подія постає або такою, на яку слід відреагувати, або неминучою (бажаною чи небажаною). Віддалена у часі подія трансформується із власне майбутнього у ірреальну модальність, сумнів у здійсненні майбутньої події із різною мірою категоричності.

Аналіз фразеологічних одиниць на позначення близького та малоюмовірно здійсненого майбутнього демонструє різноманітність образів і асоціацій у фразеологічній картині світу кожної мови. Аналогічних перцептивних ситуацій виявлено небагато. Але незважаючи на незбіжність образів, спільною когнітивною структурою фразеологічних одиниць зі значенням нездійсненого є “чекати на нездійсненну подію”; “чекати на подію, на здійснення якої не можна розраховувати”. У підгрупі “близьке майбутнє” також можуть бути встановлені спільні моделі: “подія мовби насувається, отже треба що-н зробити”, “щось, на що чекає суб’єкт, настане у один із наступних моментів (що добре/ погано)”.

Іншим шляхом трансформується у фразеологічній картині світу таке віддалене майбутнє, у здійсненні якого мовець упевнений. Тут семантика власне майбутнього відступає на другий план порівняно із переконаністю мовця у настанні події. Фразеологічні одиниці, амбівалентні щодо оцінки майбутньої події, є еквівалентами у порівнюваних мовах. Фразеологічні одиниці на окреслення майбутньої бажаної події відрізняються семантичними нюансами. Найбільш неоднорідними виступають ФО на позначення майбутньої негативної події. Проте їх спільною рисою є своєрідна модальна рамка “мовець упевнений, що подія трапиться”.

Література

1. Nejāfi, Äbolhäsän. Fārhāng-e farsī-ye āmiyane. – Tehran, 1378 (1999).
2. 成語林：故事ことわざ慣用句（監修者 尾上兼英）.—旺文社、1993.
3. Снитко Е.С. Онтологические аспекты именованія в контексте проблем современной лингвистики // Имя: слово, словосочетание, предложение, текст (именование на различных уровнях языка). – К., 1993.— С. 39-48.
4. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.,1996.
5. ФС – Фразеологічний словник української мови (Уклад. В.М.Білоноженко та ін.): В 2-х т.— К:1999.